L-ASSEDJU L-KBIR

KOMMEMORAZZJONI TAR-REBHA GLORJUŻA

TAS-7 TA' SETTEMBRU, 1565*

Ta' Godfrey Zarb Adami

Maltin, Ħuti Sengleani,

Ġrajja epika, ġrajja erojka, ġrajja li għaġġbet lid-dinja, ġrajja li għallmet lid-dinja. Mhux il-leħen dgħajjef tiegħi jixraq biex ifakkarha, iżda l-vuċi armonjuża tal-Poeta li f'versi ta' qawwa liema bħalha, imma msebbħa b'melodiji l-aktar ħelwin, tkanta dak l-għemil qalbieni li meta jtemm il-ħajja ta' min jagħmlu jgħollih fejn l-anġli biex hemm ikun inkurunat bil-glorja tar-rebħa.

Jekk hu minnu kliem l-għorrief li l-istorja ttenni ruħha u li minnha jitgħallmu l-ġnus, fit-taqbida tal-Malti mat-Tork naraw mhux biss ittenni ruħha l-ġrajja ta' David u Gulija, jew dik ta' Maratona u tat-Termopili, imma nsibuha mniżżla wkoll fil-paġni ta' l-istorja ħalli minnha jitgħallmu l-bnedmin kif għandhom jirbħu t-twegħir li l-għadu tas-sewwa jressaq quddiemhom u jagħrfu kif id-dgħajjef meta jitma f'Alla u jissaħħaħ b'rieda qawwija jegħleb lill-kburi li jorbot fuqu nnifsu.

Meta niftħu l-ktieb ta' l-istorja u mmorru lura xi 400 sena, insibu li f'dak iż-żmien fl-Ewropa kien hemm taħwid kbir minħabba għadd ta' raġunijiet: l-għira tas-Slaten ta' Franza, Franġisku I u ibnu Neriku II għall-Imperatur, Karlu V, Re ta' Spanja li sfat f'kemm-il gwerra, daqqa toħroġ rebbieħa naħa, u daqqa oħra; it-theddida tal-Mislem li wara li rebaħ il-Persja, il-Palestina u s-Sirja, bil-bandiera tan-nofs qamar tper-per f'idejn it-Tork, beda riesaq lejn l-Ewropa. Fl-1533 jaħbat għal Vjenna; fl-1546 iġiegħel lil Venezja tagħmel paċi miegħu u bħalha ftit wara jkollha tagħmel hekk ukoll Franza, anzi din tipprova titħabbeb miegħu sabiex tħajru joħodha aktar bil-qawwa kontra Karlu V.

It-taħwid politiku bejn is-slaten Insara, li dgħajjifhom kontra l-għadu komuni, issokta kiber meta Martin Luteru fired mill-Papat bosta nazzjonijiet ta' l-Ewropa u qanqal ħafna ġlied fost l-aħwa; u biex Satana joħroġ rebbieħ aktar, inqeda bil-ġibdiet ħżiena ta' Neriku VIII ta' l-Ingilterra ħalli dik l-art, li sa dak iż-żmien kienet magħrufa bħala "id-Dota tal-Madonna", tinfired hi wkoll mill-Knisja Kattolika u tibda xxerred demm il-martri.

Kien żmien ikreh; żmien ta' waħx u biża'; żmien li ġieb miegħu xiżmi fil-qasam reliġjuż u taħwid u taqlib kbir fil-kamp politiku u soċjali. Imma kien ukoll żmien ta' fejda, għaliex demm il-martri saqqa

*Diskors li nqara l-Isla fil-Jum tas-7 ta' Settembru fl-okkażjoni tal-Festa tal-Vitorja.

ż-żerriegħa ta' Loyola u l-Konċilju ta' Trentu ħabbar minn Ruma rebbiegħa ġdida għall-Knisja ta' Kristu; u Malta, iċ-ċkejkna Malta tagħna, uriet lid-dinja ta' dak iż-żmien kif kien messhom imxew is-Slaten u l-kbarat,

U jekk minn Ruma ħarġet u nstemgħet tidwi ma' kullimkien issejħa għall-għaqda spiritwali, minn Malta leħħ dawl qawwi ta' għaqda wtieqa kontra l-għadu Mislem għaliex f'Malta ngħaqdu n-nazzjonijiet—rappreżentanti tagħhom il-Kavalieri ta' seba' lingwi differenti—biex jivvendikaw it-telfa ta' Rodi u jhejju t-triq għal Lepanto—li fissret ittmiem tat-tehdida Musulmana.

Seba' snin qabel ma ġew Malta, il-Kavalieri ta' San Ġwann tilfu Rodi li minnha telqu bl-unuri tal-gwerra. Fl-1530 Karlu V, għat-talba tal-Papa Klement VII, tahom Malta, u, għalkemm kienu nies bla dar, huma laqgħu dak ir-rigal forsi kontra qalbhom billi l-Gżira tagħna kienet żgħira, fqira, miftuħa għall-għadu u priża tal-kursari ta' Barbarija li sikwit kienu jinżlu jagħmlu ħerba fiha. Għalkemm il-Kavalieri kienu nies li ħalfu ġlieda ma taqtax kontra l-Mislem u kienu wkoll gwerriera mħarrġa f'kull xorta ta' taqbid, ħtieġet ir-rieda soda ta' L'Isle Adam biex iżżommhom Malta għax minnha hu ried jagħmel bejta ġdida mnejn l-isqra tiegħu joħorġu jittajru għal fuq l-għadu biex ipattu għat-telfa ta' Rodi. Ħadem L'Isle Adam għal dan il-għan u ħadmu l-Gran Mastri ta' warajh, imma kellu jkun La Valette li ftit tas-snin wara jagħmel minn Malta tarka soda li tilqa' bil-qawwa l-attakki tannofs qamar li ried ixejjinha ħalli ma tkunlux ta' tfixkil fl-avanz tiegħu lejn il-Punent.

Hu minnu li l-Kavalieri kienu klieb ħarxa tal-baħar u tigri feroċi fuq l-art. Hu minnu li La Valette mhux biss kien raġel ta' l-azzar li ħa l-magħmudija tad-demm fuq is-swar ta' Rodi, li għaraf xi tfisser ilqrusa tal-jasar meta waqa' f'idejn il-kursar Tork, li bħala Kap taxxwieni ta' l-Ordni għadda snin jeħodha mal-ħalel tal-baħar u jissara mal-baħrin tal-għadu, imma hu tassew ukoll li hu kien Ġeneral imħarreġ u għaqli li minkejja kull twegħir—l-aktar billi l-fortizza ta' Malta ftit kienet laħqet issaħħet—xejn ma kien jaqtagħlu qalbu għaliex kien jorbot fuq il-ħniena t'Alla u l-ħarsien t'Ommna Marija.

Imma, meta s-*Sultana*, ix-xini ta' l-istess Sulejmani twasslet fil-port tagħna, mogħnija kif kienet għan-nisa tal-Harem, La Valette għaraf li kien wasal il-waqt tal-prova, li ma kienx hemm żmien x'jintilef għaliex it-Tork kien ser jagħdab bl-ikreh u ma jdumx ma joħodha kontra Malta u jixħet il-qawwiet tiegħu kbar kontra tagħha. Għalhekk hu bagħat l-ispiji tiegħu fl-istess Kostantinopli biex jitkixxfu u jżommuh imgħarraf b'dak li kien qiegħed jitħejja. Induna wkoll li kellu ta' bilfors jorbot fuq il-Maltin u beda jħarreġ aħjar in-nies tad-Dejma. Bilflus li kellu u bil-għajnuna li seta' jikseb issokta jsaħħaħ id-difiża tal-Gżira; isewwi s-swar, iġib qmuħ u jaħżinhom, jittallab kull xorta ta' munizzjon u għajnuna ta' nies. U fl-aħħarnett sejjaħ Malta n-nies

kollha ta' l-Ordni biex ihejju rwieħhom għat-taqbida fatali.

Sewwa kien għamel La Valette u wera l-għaqal u d-dehen tiegħu meta beda jħarreġ il-Maltin għat-taqbid għax x'setgħu jagħmlu l-ħames mija u tnejn u disgħin ruħ ta' l-Ordni, l-elfejn suldat Spanjol jew Taljan li kellhom magħhom u l-ħames mitt irsiera meħlusa kontra l-erbgħin elf suldat Tork, fosthom Spaħi u Ġannizzari, taħt it-tmexxija ta' Pjalì, Dragut, Mustafa, Kandalissa u oħrajn bħalhom nies tal-biża', li ma kienx għas-sitt elef Malti li ħarġu jissieltu mal-għadu bil-forzi tagħhom kollha u b'kull arma li jsibu f'idejhom, iduru bil-midruba u jiġbru l-mejtin sabiex Malta tibqa' ta' Kristu, fidila lejn it-tagħlim ta' Pawlu?

Għal kważi erba' xhur Malta nbidlet f'infern ta' nirien u dħaħen ħerġin mill-bokok tal-kanuni, mill-borom taż-żift jagħli, u miċ-ċrieki jaqbdu mixħutin fuq l-għedewwa huma u jixxabbtu mas-swar; ta' ħsejjes ta' sparar ta' kanuni u azzarini, ta' mazez, katapulti u mini jesplodu; ta' ċekċik ta' xwabel, sjuf, ximitarri, mnanar u lanez; ta' ġlied sider ma' sider, ta' ġlied minn fuq iż-żwiemel; ta' għajat u twerżiq, ta' tnehid u krib, ta' nigħi u tiżhir, ta' dagħa u ċapċip; ta' demm imċarċar, ta' iġsma midruba u mejta; ta' nies għarqana, ta' nies għajjiena, ta' nies feroċi, ta' nies qalila, ta' nies faħxija, ta' nies twajba—imma kollox kien imgħotti minn sħaba ta' trab u duħħan li jifgawk, u kollox kien imgħargħar f'intiena ħierġa mill-iġsma tal-ħajjin u mill-iġsma tal-mejtin.

Kien it-18 ta' Mejju meta fuq ix-xefaq il-baħar kaħlani li jgħannaq lil artna dehret il-flotta formidabbli tal-Mislem—mija u ħamsin xini u aktar taħt l-Ammirall Pjali—li ġiebet magħha armata ta' erbgħin elf suldat, ġellieda l-aktar ħarxa, nies fanatiċi armati sa snienhom, taħt il-Ġeneral Mustafa. Din kienet armata li tkexkex għax kienet kinset minn quddiemha lil kull min kien ittanta jeqfilha, għax kienet magħmula minn suldati ġellieda u kuraġġużi li kienu jitqabdu bl-aqwa armi ta' dak iż-żmien u kienu mmexxija mill-aħjar Ġenerali. Ma damux ma niżlu l-art, is-suldati Torok, u jinfirxu bħal ġrati ma' kullimkien wara xi taqbida ħafifa man-nies tagħna li bdew ifittxu jidħlu fl-ibliet. Jumejn wara, La Valette ġabar in-nies tiegħu kollha—ilkoll flimkien, jaħasra, kienu jlaħħqu biss tmint elef u ħames mitt ruħ. Fil-beraħ saritilhom Quddiesa u kellimhom Fra Robertu minn Evoli; ilkoll xerrdu d-dmugħ u ħalfu bi Kristu f'sidirhom li lil Kristu ma jiċħduhx u li jmutu Għalih. Ma kenitx le biss il-ħila ta' dawn il-ftit nies li kisbet ir-rebħa, imma kienet fuq kollox l-għajnuna tas-Sema, kien il-ħarsien ta' dik is-sbejħa xebba Lhudija, Omm t'Alla u tagħna l-bnedmin, li lilha l-Maltin dejjem jitolbu u fiha jittamaw.

Jien nieqes mill-ħila li nġib quddiem għajnejkom x'għadda mill-imsejkna Malta tagħna; ħalluni, għalhekk, ninqeda bi kliem il-Poeta Nazzjonali—dak il-qassis ta' Kristu li m'ilux tar fi ħdan il-Mulej, u li

ħadd bħalu ma wera dak li jgħaddi minn qalb il-Malti meta Kristu jkun imhedded;

Għidli, ja xemx, fil-mixja ta' kull sena,
Li tkejjel biha l-ġrajja tal-bnedmin,
Qatt rajt ħaġa isbaħ minn Sant'Jiermu tagħna?
Qatt rajt iljuni eħrex mill-Maltin?

Għax huma raw jitkissru waħda, waħda
L-imrammi ta' l-iswar taħt in-nirien,
Iżda ħilithom ma nkisritx u l-għadu
Hemm sabhom jistennewh fuq is-sisien;

U l-aħħar wieħed li ġo qalbu dieħla
Hass ix-xafra qattiela u sfar, u miel,
Għajjat ismek, ja Malta, u lil min qatlu
urieh in-naħa l-oħra 'l San Mikiel;

U għadha tidwi dik l-għajta mqaddsa
Kull meta l-baħar mill-grigal milqut
igerbeb bħal egħdewwa l-ħalel kiefra
Tal-kbir Sant'Jiermu fuq l-imġarrba xtut.

Xi swew l-iġsma ta' dawk il-qalbenija
Li l-Mislem ħajjen sammar fuq l-għuwied
U b'theddida 'l-oħrajn bagħ'thom mal-mewġa
B'ħalfa li f'Malta ma jibqax ulied?

Għemil imdemmem ma jbażżax iljuni.
Għal dik il-ħalfa wieġbet oħra: n-nar
Leħħ minn Sant'Anġlu u San Mikiel, u dehru
Anġli ta' wens in-nisa fuq l-iswar.

Mewġ wara mewġ, bil-ħila ta' l-inkejja,
Bil-għatx tar-rebħa, bix-xwabel mislutin,
Taħt ħakma tajba, sfieq, imħeġġa, annuna
Resqu, tennew u telltu l-Misilmin.

L-ajru mimli nirien, dħaħen, u biża',
Hares imgħaġġeb fuq il-wied tad-demm:
Ġriet karba ma' l-Ewropa; is-slaten kollha
Harsu miblugħa, jistennew il-hemm:

U donnha mkeffna x-xemx telgħet u niżlet
Bosta drabi u kuljum sabet il-ġlied
Aktar aħrax minn qabel, għad li mfarrad
U mħarbat kuljum iżjed il-ġellied.

U int kont taf, o Malta ċkejkna u ħelwa,
Li fil-miżien li jiżen il-ġrajjiet
Kien hemm fil-keffa l-waħda l-qalb ta' wliedek,
U fl-oħra l-kotra tal-għadu u l-kefrijiet!

Iżda jekk għas-sejħa ta' La Valette wieġbu l-Maltin u l-Għawdxin minn kull naħa tal-Gżejjer tagħhom, ħadd minnhom ma ħalef aktar bil-qalb min-nies ta' l-Isla li ma jħallux lill-għadu jirfes fuq art belthom jekk qabel ma jkunux tilfu demmhom kollu u mietu jitqabdu. U l-ħalfa li għamlu żammewha. Mhux ta' xejn dik il-belt ħelwa kollha ħdura, dik il-ġnejna grazzjuża għal qalb La Sengle li kien taha ismu, saret wara l-Assedju magħrufa bħala "Città Invitta" jew "Belt Qatt Mirbuħa". Għaliex jekk qalbenin kienu l-Maltin kollha ta' matul dawk l-erba' xhur tal-biża', jekk l-ebda Malti, minkejja l-wegħdiet ħajjarin tal-għadu, ma sar Ġuda u għażel il-ħelu tal-Mislem għall-morr tan-Nisrani, żgur ħadd ma sebaq fit-taqbid lil dawk li bħal iljuni feroċi ddefendew lil San Mikiel u baqgħu jixtħu lura u jeqirdu mewġa wara l-oħra tal-għadu sakemm qatgħulu qalbu, tant li għaġġbu mhux biss lid-dinja imma saħansitra lil ħuthom il-Maltin. U dan huma għamluh minkejja li s-swar kienu għadhom dgħajfa għax mhux lesti u li kel-lhom joħorġu lix-xjuħ, in-nisa u t-tfal biex igħinu fit-thejjija ta' l-irpar, tal-palizzati u tal-paravisati, kif ukoll biex igħinu fit-taqbid minn fuq l-iswar u jieħdu ħsieb il-midruba u l-mejta. Il-qlubija li wrew is-Sengleani wettqitha Sidtna Marija, Patruna speċjali tagħhom, għax riedet li r-rebħa aħħarija tinkiseb lejlet nhar twelidha u li t-tempju li kellu jinbena l-Isla dedikat lil Marija Bambina jkun tassew "*monumentum insignis victoriae*".

Qatt daqs il-lum ma ħassejtha toħroġ tbaqbaq minn qalbi t-tis-lima ta' "Maltin u Ħuti Sengleani"; qatt daqs dal-ħin ma ħassejtni hekk kburi li kelli x-xorti nara d-dawl tal-ħajja, sew temporali kemm spiritwali, f'din il-belt ħelwa li dejjem tittama f'Ommna Marija u li magħha dejjem isserraħ qalbha. U mhux ta' xejn, għax il-Madonna qatt ma naqsitna; le, mhux biss fl-Assedju l-Kbir tatna l-għajnuna tagħha biex missirijietna jiksbu dik il-vittorja glorjuża, imma drabi oħra wkoll kif tixhed il-purċissjoni b'wegħda li ta' kull sena ssir bil-vara inkurunata ta' Marija Bambina u kif tixhed l-istatwa ta' rħam abjad, li aħna n-nies ta' l-Isla ta' qabel l-aħħar gwerra, konna nsibu bl-isem tal-Madonna tan-Nofs li l-antenati tagħna waqqfu meta fil-pes-ta ta' l-1813 in-nies ta' l-Isla ma tniġġsux b'dik il-marda kiefra; ftakru meta nkisbet ir-rebħa tal-Maltin kontra l-qawwiet tal-kbir Napuljun li ried ikasbar il-jeddijiet tal-Knisja tagħna; ġibu quddiem għajnejkom il-ġrajjiet ta' l-aħħar Gwerra Dinjija—kif laqtu lil Malta—u ftakru b'mod speċjali fit-8 ta' Settembru tas-sena 1942, meta, waqt li Marija Bambina kienet għaddejja mit-triqat tal-belt tagħna, imġarrfa għal darb'oħra, imma għal darb'oħra le mirbuħa, ġriet bħal leħħa ta' berqa

l-aħbar li l-Italja kienet ċediet, li Malta kienet tista' terġa' tibda tieħu n-nifs. Qatt, forsi, daqs dak in-nhar ma ġelben ma' ħaddejna dmugħ ta' akbar ferħ; qatt forsi ma kantajna b'aktar ħerqa, qatt forsi daqs dak il-mument ma ħarġet aktar imħeġġa l-għanja li biha konna, fi kliem Dun Karm, sellimna għall-ewwel darba liċ-ċkejkna tarbija tagħna meta kienet inkurunata Reġina ta' qalbna; u qatt forsi daqs dak il-waqt ma wrejna fil-beraħ x'naħsbu f'qalbna għal dik it-Tfajla, ħelwa, sabiħa, ħanina u raddejnielha ħajr għax ħabbitna, ħarsitna u rebbħitna.

Ma gidibx Voltaire meta qal: *"Rien n'est plus connu que le Siege de Malte"*, għax tassew kienu bosta dawk li kitbu u tkellmu fuq l-Assedju l-Kbir ta' Malta. Imma dawn, jaħasra, faħħru ħafna—u għamlu sewwa—l-għamil qalbieni tal-Kavallieri u tal-mexxej kbir tagħhom, imma ftit li xejn semmew—u għamlu ħażin ħafna—sehem missirijietna. Nuqqas ta' ħaqq li l-istorja għandha tivvendika: għalhekk forsi hu meħtieġ li ta' kull sena nfakkru dik il-ġrajja glorjuża sabiex ngħallmu 'l uliedna x'għamlu l-Maltin ta' l-imgħoddi ħalli Malta tibqa' ħielsa miexja fit-triq li wrieha Pawlu.

Jien nerġa' nistaqsikom; x'setgħu jagħmlu l-Kavalieri waħedhom kontra t-Torok li ma kenitx għall-għajnuna kbira tal-Maltin? Iżda qatt le taħsbu li l-Maltin taw ħajjithom għal wiċċ il-Kavalieri: dawk kienu nies imqita, awtokrati aristokratiċi mkabbrin bihom infushom li sakemm damu hawn fostna qatt ma riedu l-Maltin magħhom. Le, missirijietna ċarċru demmhom sabiex Malta ma taqax taħt in-nofs Qamar, sabiex Arthom tibqa' Nisranija u ħielsa—hekk dejjem għamlu. Mela

O ħalli nbusu dak it-trab imqaddes
Magħġun bid-demm ta' qlub li ħabbew sħiħ;
B'demmek, ja Malta, li għal dejjem rifed
Il-jedd ta' Kristu u ta' l-Ewropa l-ġieh.

U int ja xemx, fil-mixja ta' kull sena
Li tkejjel biha l-ġrajja tal-bnedmin,
Xandar lill-ġnus taż-żewġ qasmiet tad-dinja
Li qatt rebħa ma rajt isbaħ minn din.

M'għandhiex, forsi, tagħlima serja għalina, il-Maltin tal-lum, l-imġiba ta' missirijietna? L-istess bħalma fi żmien l-Assedju l-Kbir l-Ewropa tal-lum tinsab dgħajfa quddiem theddida l-aktar faħxija għax l-Ewropej huma mifrudin minn interessi differenti: imma l-istess bħalma fl-imgħoddi diġà qiegħda tinħass sewwa l-ħtieġa tal-għaqda, u minn Ruma diġà qiegħda terġa' tinstema' l-għajta qaddisa ta' għaqda bejn l-Insara kollha taħt it-tmexxija tal-Vigarju ta' Kristu. Meta nġibu dan quddiem għajnejna, meta niftakru fil-pożizzjoni ġijografika ta' Malta, it-tradizzjonijiet tagħna, il-ġrajjiet li ġarrabna, min kienu u min huma l-Maltin, umilment aħna nistaqsu jekk lil Malta hix ser terġa' tmissha x-xorti li tkun il-kwartier ġenerali ta' l-Ewropa magħquda, l-istess bħalma l-Provvidenza Divina riedet tinqeda biha

400 sena ilu biex turi kif kellhom jimxu n-nazzjonijiet ħalli jeħilsu mill-jasar li kien qiegħed jhedddidhom. Jekk dan nixtequh u rriduh jiġri, fuq il-passi ta' min għandna nimxu, jekk mhux fuq dawk ta' missirijietna li għaxu u mietu ta' rġiel Insara?

Għalhekk, qabel ma ntemm dawn l-erba' kelmiet, ħalluni fuq iz-zuntier ta' dan it-tempju manjifiku, li minkejja l-ħsarat kbar li ġarrab minn id il-għadu, reġa' tela' aktar sabiħ minn qabel, u quddiem din l-istatwa, figura ta' Malta trijonfanti, li f'riġlejha intom għadkom kif qegħidtu l-kliel tar-rand bħala għelm ta' qima lill-qalbenin Maltin, iva, ħalluni nerġa' nsellem, f'isimkom u f'ismi, lill-eroj kollha li għamlu sehemhom biex Malta tibqa' Maltija, u nitlob lil Sidtna Marija Bambina tidħol għalina ma' Binha Ġesù ħalli bħalma żammna dejjem, jibqa' jżommna fidili lejn id-Dawl tas-Sewwa.

VIVA MALTA NISRANIJA U ĦIELSA!